

Gordana ČUPKOVIĆ
Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku
Zadar
gcupkov@unizd.hr

UDK 811.163.42:398.3
003.349.1:398.3
DOI: <https://doi.org/10.31745/s.75.2>
Izvorni znanstveni rad
Primljen: 6. studenoga 2024.
Prihvaćen: 11. studenoga 2025.

ČAKAVSKO-ŠTOKAVSKE OSOBITOSTI ODLOMAKA HRABRIĆEVE KNJIŽICE ZAKLINJANJA¹

Glavni dio glagoljske knjižice različitih zaklinjanja protiv nevremena, koja se čuva u Arhivu HAZU (sign. VII 21), zapisao je Mate Hrabrić koncem 18. stoljeća i već je prepoznato kako se u njoj baška cakavica s jedne strane prepliće s elementima hrvatskoga crkvenoslavenskoga književnoga jezika, a s druge strane s elementima štokavskoga književnoga jezika, zbog kojih je kao predložak obrednih odlomaka knjižice pretpostavljen neki od štokavskih tekstova rimskoga rituala (Štefanić upućuje na Kašićev tekst). U ovom se radu uspoređuju tekstovi iz te glagoljske rukopisne knjižice s podudarnim odlomcima iz *Rituala rimskog* (1640.) Bartola Kašića te s odlomcima zaklinjanja iz *Pištola i evanđelja* Ivana Bandulavića (izdanje iz 1699.) i s odlomcima zaklinjanja koje je u svojoj knjizi *Blagosov od polja* objavio Josip Banovac (1767.). Iz usporedbe tekstova vidljivi su postupci preuzimanja, ali i različitih prilagodbi štokavskih jezičnih osobitosti u glagoljaškom tekstu, i to u razlikovnim fonološkim i gramatičkim kategorijama kao što su nastavci *l*-participa muškoga roda, refleksi *jata*, jotacija, množinski nastavci padeža, tvorbeni formanti te određene sintaktičke pojave. Zapažanja potvrđuju nepouzdanost književnoga teksta kao izvora u rekonstrukciji slike organskoga idioma zapisivača. Ujedno se,

¹ Rad je temeljen na izlaganju sa znanstvenoga skupa *Glagoljaštvo – baština, tradicija, inovacija* održana u listopadu 2022. U prvaj je inačici Uredništvu *Slova* poslan zajedno s transliteriranom čitavom Hrabrićevom knjižicom. Kako je transliterirani tekst po uputama Uredništva trebalo prirediti u obliku koji bi u znatnome povećao broj stranica rada, autorica je odlučila uobličiti transliteraciju u posebnu knjigu, koja je u međuvremenu i objavljena (ČUPKOVIĆ 2024). U toj se knjizi uz transliterirani tekst donosi i osnovni opis jezičnih obilježja svih odlomaka Hrabrićeve knjižice, a ne obrađuje se problematika iznesena u ovome članku niti je ijedan dio te knjige podudaran s tekstom ovoga članka.

prateći smjerove širenja tekstva, ocrtavaju obrisi izgradnje književnoga jezika izrazito tolerantna prema višenarječnosti.

Ključne riječi: kurzivna glagoljica, zaklinjanja, obrednici, srednjoločakavski dijalekt, zapadni štokavski dijalekt, Mate Hrabrić, Bartol Kašić, Josip Banovac, Ivan Bandulavić

1. UVOD

Hrabrićeva knjižica zaklinjanja obuhvaća 62 folije formata 14,3x10,4 cm, a sadržava molitve, litanije i zaklinjanja protiv različitih manifestacija nevremena, koje su pretežno zastupljene u ritualu rimskom. Čuva se u arhivu HAZU (sign. VII 21) i glavninom je ispisana glagoljskim kurzivom tipičnim za 18. st. Knjižica se sastoji od četiri rukopisne partije, ali se vjerojatnom čini Štefanićeva pretpostavka da su je pisala samo dva pisara: glagoljski kurziv Mate Hrabrića 1v–43v,² kaligrafski glagoljski kurziv drugoga pisara 44–55v i 58–60v, latinski kurziv 56v–57 »možda od iste ruke koja je pisala posljednje dvije glagoljske partije« (ŠTEFANIĆ 1969: 171–172).³ U knjižici se nalaze tri zapisa s imenom Mate Hrabrića, dva unutar knjižice:

- 1) a. *Ovo je Kniga mene popa [m]ata | hrabrića od baske nove* (Hra 42v/1–2)
- b. *Ovo je kniga mene popa mata | hrabrića od baske na sl|avu božju i D(ivice) M(arije) amen* (Hra 43r/1–3).

Treći je na prednjoj stranici ispisan latinicom: *pop mate chrabrich*, uz koji se u istom retku nastavlja nedovršeni tekst pisan istom rukom i glagoljicom: *ja mogu raz* (1r/1).

Navedene izjave o »mojoj knjizi« u funkciji su iskazivanja pripadnosti onome tko je pisao, slabije pouzdano u smislu onoga tko je knjigu posjedovao. Na prednjoj stranici nalazi se i kasniji latinični zapis, iz 1809., o posjedovatelju/korisniku knjige:

² Hrabrićeve dionice ispisane su nešto razvedenijim kurzivnim slovima blago ukošenim udesno.

³ Dvije kraće dionice ispisane su kaligrafskim, uspravnim slovima sa zaokruženijim dijelovima, s tim da je druga dionica ispisana znatno zbijenijim slovima, no vjerojatno od istoga pisara. Tom drugom neimenovanom pisaru vjerojatno pripada i jedna folija rukopisa koja je ispisana latiničnim kurzivom, što bi trebalo potvrditi detaljnijom paleografskom analizom.

2) *ovo ie libar mene xakna fra vicenza hrabricha od baske leta gospodino-va 1809* (Hra 1r/2–5)⁴

Mate Hrabrić spominje se u popisu 40 bašćanskih svećenika 1782. (usp. MILČETIĆ 1911: 456) pa bi se oko te godine mogao datirati i nastanak rukopisa (na što upućuje i ŠTEFANIĆ 1969).

U Hrabrićevim dionicama posebno je prepoznat čakavizam, kao osobitost njegova organskoga idioma, a uz to su prepoznati i elementi književne štokavštine. Jezik knjižice Štefanić određuje funkcionalno, s obzirom na žanrovske odrednice zastupljenih tekstova pa ističe kako u odlomcima preuzetim iz *Rituala rimskoga* »pretežu štokavski elementi pomiješani s čakavskim dok je u tekstovima kao što su psalmi pojačan crkvenoslavenski element« (ŠTEFANIĆ 1969: 172).

Problematiku određivanja jezika knjižice, osim postojanja različitih izvora i izmjenjivanja žanrova, pojačava i nekoherentnost i fragmentarnost u nizanju odlomaka. Pri usporedbi s *Ritualom rimskim* Bartola Kašića vidi se da je redosljed odlomaka ispremještan, da se odlomci prekidaju i nastavljaju na neuobičajenim mjestima te da se u njih umeću i drugi odlomci koji nisu iz *Rituala*. I u odlomcima koji su nominalno preuzeti iz Kašićeva *Rituala*, vidljive su određene razlike koje upućuju na to da se i prilikom njihova prepisivanja koristilo drugim izvorima, ili pamćenjem temeljenim na drugim izvorima.

U nastavku proučavam odlomke iz Hrabrićeve knjižice koji se mogu naći i u Kašićevu *Ritualu rimskom* (1640.) uz podudarne odlomke u drugim knjižicama obrednika. Korpus, osim Kašićeva djela, u kojemu se u određenoj mjeri prepliću elementi čakavštine sa štokavštinom, i za koje je u literaturi prepoznata nominalna orijentacija prema dubrovačkomu govoru (usp. HORVAT 1993),⁵ čini i latinična knjižica *Blagosov od polja* Josipa Banovca (tiskana u Anconi 1767.), dosljedno pisana zapadnom štokavštinom. U njoj nalazimo identične tekstove, a već ju je Stipčević, ne bez razloga, doveo u suodnos s knjižicama glagoljskih zaklinjanja (STIPČEVIĆ 2005: 290–292).⁶ U skrać-

⁴ Milčetić je pripomenuo kako je Mate Hrabrić »latinicom pisao slabo« te kako ni (žakan) Vicenco Hrabrić »nije osobito vješt latinici« (MILČETIĆ 1911: 197).

⁵ Gabrić-Bagarić ističe kako je Kašićev jezik »literarna koine nastala na bazi štokavskih govora i na bazi literarno-jezičkog manira dubrovačke i franjevačke bosanske literature« (GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 24).

⁶ Iako se obično navodi da je Banovac prepisivao iz Kašića i Bandulavića (usp. KNEZOVIĆ 2004), ima u njegovoj knjižici tekstova koji nisu zastupljeni u tim izvorima, kao što i u tekstovima koji jesu zastupljeni u navedenim izvorima ima jezičnih rješenja koja odudaraju

nom obliku podudarne odlomke može se naći i u *Pištalama i evanđeljima*, svojedobno izrazito popularnom djelu bosanskoga franjevca Ivana Bandulavića (prvi put tiskanom 1613.), koje je pisano zapadnom štokavštinom. Za to je djelo već istaknuto kako je pod znatnim utjecajem primorskih lektionara,⁷ a koristilo se kao službena knjiga od 17. do 19. st. i u Dalmaciji, Istri i Primorju (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1994).

Obrađeni su odlomci s raznolikom zastupljenosti u izvorima. Određeni odlomci zastupljeni su kod Hrabrića, Kašića i Banovca, a nisu zastupljeni kod Bandulavića (2 odlomka: odlomak 1: Hra 3v–4v; Kaš 438; Ban 312–313; odlomak 2: Hra 5v–6v; Kaš 440; Ban 321–322, 337), jedan je odlomak zastupljen kod Hrabrića, Kašića i Bandulavića, a nema ga kod Banovca (odlomak 3: Hra 11v–12v; Kaš 426–427; Band 244) i jedan je odlomak zastupljen u sva četiri izvora (odlomak 4: Hra 24v–25v; Kaš 427; Ban 323; Band 244).

Diskursne preinake koje nastaju uslijed prepisivanja vidljive su već u naslovljavanju. Opisujući glagoljski rukopis Štefanić se zapitao kako to da u Hrabrićevoj knjižici stoji da je iz *Rituala* pape Grgura kad je iz Kašićeva *Rituala*, koji je izišao pod zaštitom Urbana VIII. (ŠTEFANIĆ 1969: 172). Sadržajna nedosljednost proizlazi iz netočnoga prepisivanja. Kašić piše: »govori se da je bila«, čime naglašava da je riječ o predaji, a ne o utvrđenoj činjenici, dok ostali izvori to mjesto prenose bez Kašićeve ograde pa u njihovim tekstovima postaje činjenica:

3) Hra 1v: *zakletva suprotiva oblaku garmlavini i zloi godini spisana iz retovala rimskoga narejena od Pape gargura ·iv· (=13.)*

Kaš 437: *Zakletva druga protiva germlavini prihodeću od gromova, triskova, krupa, grada, i zle godine. Govori se da je bila naredjena od Grgura XIII. Pape Rimsoga (!)*

Ban 311: *Zakletve protiva gradu, gromu, i krupom. Naredjene od Prismetoga Otca Pape Grgura XIII.*

Band 244: *Zakletva za odagnati zle godine: oblačine: grad: Vihar: Vitar, i svako zlo vrime.*

Ostavljajući po strani diskursne, kompozicijske i sadržajne posebnosti Hrabrićeve knjižice, cilj je rada odrediti jezičnosustavske preinake i funkcio-

od Kašićevih i Bandulavićevih, a sukladna su rješenjima u glagoljaškim tekstovima (usp. ČUPKOVIĆ 2022: 54–55).

⁷ Iako, kako ističe Gabrić Bagarić, nije riječ o pukoj preradbi Zborovčićeva izdanja lektionara, već ima dosta autorskih rješenja (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1989 i GABRIĆ-BAGARIĆ 2010).

nalnost jezičnosustavskih inačica koje nastaju uslijed prepisivanja štokavskoga teksta od strane pisara čakavca te s tim u vezi pokušati detektirati u kojoj je mjeri riječ o nesvjesnoj interferenciji, a u kojoj je mjeri riječ o promišljanju književnoga jezika i to kao neorganskoga idioma okrenuta prema štokavštini, koja omogućava najšire područje recepcije. Pri tome se nameće davno Maretićevo zapažanje izrečeno u vezi s jezikom pisaca 18. stoljeća, primjenjivo i u znatno širem protegu: »Nijedan dalmatinski (kao ni slavonski) pisac nije sasvim točno nasljedovao narodni govor svoga zavičaja, nego se svaki više ili manje ugledao u druge pisce, i tako im je jezik dosta konvencionalan« (MARETIĆ 1915: 174).

2. GRAFIJA

Utjecaj latinične grafije iz tekstova predložaka posebno je vidljiv u bilježenju palatala /l/ i /n/ pa u Hrabrićevoj knjižici supostoje dva uzusa, glagoljčni (bilježenje *l* i *n*)⁸ i latinični (bilježenje *l* i *n* s popratnim grafemom, *đervom*, u prepoziciji ili postpoziciji). Posebno je pak pitanje utjecaja latinične grafije na jezičnu sliku odlomaka koji obiluju čakavizmima: treba se zapitati je li nepostojanje dijakritičkih znakova u latiničnom predlošku dodatna podrška očuvanju (pa čak i planskom unošenju) organskoga čakavizma u glagoljaškom tekstu. Među govorima otoka Krka čakavizam obilježuje upravo područje Baške, pri čemu je raznoliko opisan (što proizlazi iz toga da se u starijim proučavanjima bilježilo po sluhu istraživača).⁹ Hrabrić u svom rukopisu na mjestu zamijenjenih palatala simplificirano bilježi samo dentale (bez dodatnih, dijakritičkih znakova, iako oni u glagoljici 18. stoljeća nisu neobični), no takvo bilježenje ne mora značiti da je takav bio i izgovor.

⁸ U primjerima bilježenja *l* i *n* ne možemo sa sigurnosti znati je li riječ samo o grafijskom obilježju ili je riječ i o fonologiji, odnosno bilježenju depalatalizacije koja je zahvatila konzervativne krčke govore, među njima i Staru Bašku (usp. LUKEŽIĆ; TURK 1998: 32).

⁹ Tako Maček ističe: »Čakavizam se u Novoj Baški, Batomlju i Jurandvoru u načelu javlja podjednako, tj. č > c; š, s > ś; ž, z > ź (...), u Meyera č > ć (!); š, s > ś; ž, z > ź« (MAČEKI 1987: 234). Ujedno čakavizam ne razmatra kao relevantno obilježje za klasifikaciju krčkih govora jer je ograničen samo na jedno mjesto te kao odraz kasnijega stranoga utjecaja ne pridonosi rasvjetljavanju geneze dijalekata (MAČEKI 1987: 225–226). Turk u ispravkama Meyera bilježi: »Kao posebnost najjužnijeg mjesnog govora ističe se pojava klasičnoga čakavizma koji se vidi u zamjeni palatala č ž š dentalima c z s ili palataliziranim suglasnicima z' s': cä, cešä, cvarcäk, zacè, niš, daržin, harvâški i sl.« (Turk u MEYER 1996: 123).

Tablica 1. Primjeri slovopisnih rješenja
Table 1. Examples of orthographic peculiarities

Fonem	Hra 24v–25v	Kaš 427–428
/l̥/	<i>kralu</i> <i>kojleči</i>	<i>kràgliu</i> <i>kòglicchi</i>
/j/	<i>ko daes, pristoino samujelu</i>	<i>koyi dàyejfc, priftòyno samuelu</i>
/ɾ/	<i>nasartanje, gramlanja milosardje (11v) svarhu (11v) četardeset (6r)</i>	<i>nařertanye. ghermgljànya miloserdje (426) varh (426) ceterdèfti (440)</i>
/ń/	<i>lupanja nasartanje</i> <i>gornim</i>	<i>lupàgna nařertanye</i> <i>gorgnim</i>
/ć/	<i>svemogući, piću zasčisčenjem</i>	<i>sfemogùcchi, picchiu zasčtitenyem</i>
/č/	<i>vičnoga</i>	<i>vijcnoga</i>
/č/ < /c/	<i>oblači, čiča</i>	<i>oblàčij, čicch</i>
/s/ < /š/	<i>daes</i>	<i>dàyejfc</i>
/z/ < /ž/	<i>utazila</i>	<i>utàxila</i>
/ž/	<i>bože</i>	<i>Boxe</i>

Usporedbom grafije Hrabrićeve knjižice sa slovopisnim rješenjima u podudarnom odlomku iz Kašićeva *Rituala* vidljivo je da se bilježenje fonema /l̥/ i /ń/ u određenom broju primjera podudara. Pri tome Hrabrić stavlja *đerv* ispred *l* kao i kod Kašića dok u bilježenju /ń/ mijenja redoslijed znakova digrafa pa *đerv* stavlja iza *n* i u slučajevima kad je kod Kašića *gn*. Ne bilježi palatalnost u primjeru u kojemu je kod Kašića zabilježena: *paklene* (Hra 6r/4) – *pakglienne* (Kaš 440) – *Paklene* (Ban 322). S druge strane, slaže se s Kašićem u knjiškom bilježenju slogotvornoga *l*: *pulti* (Hra 24v/4; Kaš 427)¹⁰ – *puti* (Ban 323; Band 244).

¹⁰ U govoru Baške i Stare Baške, uz refleks *u*, sporadično se čuva i refleks *l*, koji može doći i kao *al* (usp. LUKEŽIĆ; TURK 1998: 59–60).

U bilježenju određenih fonema Hrabrić se drži glagoljaške tradicije: bilježenje *ar* za slogotvorno *r* (nasuprot Kašićevu *er*),¹¹ u pojedinim primjerima i s pogreškom premetnutim grafemima (*gramlanja*), te neujednačeno bilježenje fonema /j/, različito od stanja u latiničnome predlošku u kojemu se bilježi *y* (fonem /j/ kod Hrabrića se ne bilježi u intervokalnome položaju, bilježi se grafemom *i* ili se inovativnije bilježi grafemom *đerv*, no potonje na mjestu na kojem u latiničnome predlošku *j* nije zabilježeno). Banovac za slogotvorno *r* bilježi *ar*: *Cettardeffet* (322), *varhu* (323), *nafartagnie*, *gharmgliagniaa* (324), kao i Bandulavić: *milofardye*, *varhu* (244).

Grafem *č* kod Hrabrića se bilježi i na mjestima gdje je u latiničnome predlošku zabilježen grafem *c* za /č/ pa takvi primjeri svjedoče da se čakavizam ne razvija dodatno pod utjecajem grafije predloška. Da grafija predloška ne utječe na čakavizam, vidljivo je i iz bilježenja *ž* i *z* na mjestu latiničnoga grafema *x*.

Fonološkim razlozima motivirane su i pojedine specifičnosti u čitanju. Tako je, primjerice, čakavsko/štokavska opreka *šč/št* rezultirala oblikom *zasčiscenjem* [zasčiscenjem / zaščiscenjem] za Kašićevo *zascitenyem* [zaštitenjem]. Kod Banovca je taj primjer zapsan: *zascitegniem*. Tako je i: *posvetilisče* [posvetilišće] (Hra 25r/15) – *posfetillifcte* (Kaš 428), *posvetilliscte* (Ban 324) [posvetilište] te: *kripostču* [kripostču/ kripošču] (Hra 6r/7) – *kripostju* [kripostju] (Kaš 440) – *kriposctju* [kripoštju] (Ban 322).

Obratno od potonjega primjera, kod Hrabrića se ne bilježi jotacija tamo gdje je kod Kašića zabilježen interferencijski primjer (s jotacijom i s ostatkom nepremetnutoga *j*): *doiti* (Hra 6r/9) – *dojći* (Kaš 440) – *doći* (Ban 322).

3. FONOLOGIJA

3.1. Refleks *jata*

Refleks *jata* u organskim idiomima na čitavom otoku Krku podliježe ikavko-ekavskoj zakonitosti (usp. MEYER 1996: 40), koja, s obzirom na odraze i u drugim slavenskim jezicima, po svemu sudeći nasljeđuje staru praslavensku dihotomiju (usp. LISAC 2009: 97), a što u praksi znači da je *jat* u tim govorima »glavninom« ikavski, ali »nerijetko« ipak ekavski (usp. LISAC 2009: 96). Po

¹¹ Kašić osim navedenih razlikovnih primjera ima i primjer s *ar*: *smart*. Hrabrićevo *ar* ima uporište i u organskome idiomu, upravo je za govor Baške prepoznato da se slogotvorno *r* javlja ili s poluglasom ili kao *ar* (usp. LUKEŽIĆ; TURK 1998: 59).

toj se zakonitosti razmatraju refleksi *jata* i u govorima otoka Paga (osim ikavskih govora Dinjiške, Poveljana i Vlašića, usp. LISAC 2009: 139). Za književni jezik Pažanina Bartola Kašića istaknuta je orijentacija prema ijekavskome jatu, ali i heterogenost rješenja koja pokazuje i znatnu zastupljenost ikavizama.¹² Stanje u proučavanim odlomcima vidljivo je iz popisanih ekvivalentnih primjera:

4) Hra: *razdilio* (4r/16–17) *livu* (3v/10); *neizmirnu* (3v/6–7); *riki* (3v/2); *pris(ve)te* (3v/5); *primogućega* (3v/15) *pred manom* (3v/8)

Kaš: *razdilio* (438); *live*, *neizmirnu*, *rici* (348); *prismet* (438); *pridamnom* (438); *primogućega* (438)

Ban: *razdilio* (314); *livu*, *riku* (312); *pridamnom* (313); *primogućega* (313)

Hra: *kripostću* (6r/7); *svit* (6r/10); *tila* (5v/14); *zapovida* (5v/13); *vikovite* (6r/3–4); *prismetim* (5v/13), *prismetoga* (5v/14–15), *koren* (6v/3)

Kaš: *korin*, *kripostju*, *svit*, *tila*, *zapovida*, *vikovite*, *prismetim*, *prismetoga* (440)

Ban: *tila*, *zapovida*, *prismetim*, *prismetoga* (321), *kripostju*, *svit*, *vikovite* (322), *koren* (337)

Hra: *človik* (12r/12), *kriposti* (12r/12), *pobiglo* (12r/7), *pobigli* (12v/1), *čiča* (11v/8), *didinu* (12r/2), *virovali* (11v/16)

Kaš: *človik*, *kriposti*, *pobigli* (427), *pobiglo*, *čić*, *didinu*, *virovali* (426)

Band: *čovik*, *kriposti* (244)

Hra: *dila* (24v/11), *zapovidio* (24v/12), *vičnoga* (24v/1), *vitara* (25r/8), *telesa* (25v/4), *virnih* (25v/4)

Kaš: *dila* (428), *zapovidio* (428), *vičnoga* (427), *vitara* (428), *virnih* (428), *telesa* (428)

Ban: *dila*, *zapovidio*, *vičnjega* (323), *vitara* (324), *telesa* (324), *virnih* (324)

Band: *dilov*, *zapovidio*, *vitrov* (244).

U Hrabrićevu tekstu ne slijedi se ikavsko-ekavska zakonitost, nego, kao i u ostalim proučavanim tekstovima, prevladavaju ikavizmi. Ekavizmi se kod

¹² Darija Gabrić-Bagarić nabrojala je u Kašićevim djelima tri osnove isključivo ekavske, 18 osnova i tri prefiksa isključivo ikavske te 47 ijekavskih osnova, napominjući uz to kako je znatan broj osnova s različitim refleksima, pri čemu se u znatome povećava broj ikavizama: »ekavsko/ijekavski refleks dolazi u 5 osnova, ikavsko/ekavsko/ijekavski u 3 osnove, te ikavsko/ijekavski refleks karakteriše 29 osnova + sekvenca *-dê (ovdê, ondê)*« (GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 41).

Hrabrića pojavljuju nešto češće nego u ostalim tekstovima, no ipak sporadično. Ekavizam se kod Hrabrića pojavljuje u primjerima koji su u ostalim izvorima zastupljeni u ikavskom obliku (*pred manom, vernih*), a što bismo mogli smatrati odrazom organskoga idioma,¹³ ali i u primjerima koji su u pojedinim izvorima također ekavski (*telesa*, isto kao kod Kašića; *koren*¹⁴ isto kao kod Banovca). Razvidno je da Hrabrić po refleksu *jata* slijedi tekstove predložka nastojeći se uklopiti u ikavsku književnojezičnu koncepciju.

3.2. Dočetno *-l* u *l*-participima

Štokavsko-čakavska diferencijacija osobito je vidljiva u refleksima *-l* na kraju riječi i sloga. Dočetak *-o* u *l*-participima¹⁵ izrazito je i prepoznatljivo obilježje štokavštine (usp. LISAC 2003: 17)¹⁶ koje je po tome i obilježje koje se lako usvaja, odnosno lako prenosi u slučaju namjernoga poštokavljanja pisanoga ili govorenoga teksta. U krčkim govorima, kao i općenito u čakavskoj i glagoljaškoj pismenosti, uobičajeno je čuvanje dočetnoga *-l* ili mjestimično ispuštanje u određenim kategorijama¹⁷. Kod Kašića je upotreba dočetnoga *-o* u *l*-participima programsko obilježje.¹⁸ U predgovoru *Ritualu* Kašić upravo na primjeru kategorije *l*-participa razvija ideju jedinstvenoga (obuhvatnoga) književnoga jezika i narječne tolerantnosti:

»Jur dakle, ako ja bosanski upišem ove riči (*poslao sam, učio sam, rekao sam*, ili take ine), ne branim za to Dalmatinu našem, da on ne obrati na

¹³ U primjeru *vernih* ekavski refleks *jata* ne slijedi ikavsko-ekavsku zakonitost pa može biti riječ i o odrazu književne tradicije.

¹⁴ Skok zapaža kako i kod ikavaca u tome leksemu dolazi sufiks *-en* (SKOK 1972: 154) pa bi mogla biti riječ i o etimološkome *e*.

¹⁵ »Formant *-l-* sljednik je indoeuropskoga sufiksa **-lo-* koji je služio za različite imeničke i pridjevske tvorbe« (MIHALJEVIĆ 2014.a: 179).

¹⁶ U zapadnom štokavskom dijalektu dočetno *-l* u participima tipično je u »krajevima bližima moru« dalo *-a*, a u krajevima udaljenijima od mora *-o*. Sporadično može biti i očuvano i palatalizirano, a može biti zamijenjeno i s *-je* (usp. LISAC 2003: 54).

¹⁷ Za govore otoka Krka Meyer bilježi da se dočetno *-l* »većim dijelom zadržalo« a manjim dijelom »potpuno nestalo«: »kod glagola je nestalo, ali se kod imenica vjerojatno 'pod pritiskom sistema' restituiralo« (MEYER 1996: 24). Lukežić i Turk zapažaju kako se *-l* čuva bez izuzetka u svim govorima konzervativno-inovativnoga modela, kojemu pripada govor Baške (usp. LUKEŽIĆ; TURK 1998: 65).

¹⁸ U Kašićevim je djelima Gabrić-Bagarić našla samo jedan primjer očuvanoga dočetnoga *-l* (*probol*). U svim ostalim slučajevima u *l*-participu dolazi *-o*, a uz skupine *-ao* i *-eo* upotrebljava i sažete oblike koji su tipični za dubrovački govor, no ta je pojava prisutna i u »svim bosanskim govorima kao i u literaturi sa bosanskoga terena« (GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 54).

svoj način ove iste riči, i inake, ter reče: *poslal sam, učil sam, rekal sam*), ni manje Dubrovčaninu da ne reče (*poslo sam, reko sam*). Ali gdi ja upišem *što* ili *šta*, ne branim Dalmatinu da on reče *ča*, ter tako u inih ričih, koje ne budu upisane načinom svoga grada ili mista, svak na svoj način navrnvši slovo kojegodir po svojoj običaju: tako ne imamo koriti jedni družih, veleći, da zanose.« (Kaš, predgovor).

Primjeri iz proučavanih odlomaka:

5) Hra: *učinil* (3v/1), *dal* (3v/3)

rasčini (4r/10); *pritisni* (4r/11, 12, 13); *blagoslovi* (4r/14–15, 15–16)

otio (3v/3), *prostrio* (3v/5), *posvetio* (3v/6), *obkružio* (4r/6, 6–7, 7); *rasčinio* (4r/8, 9);

blagoslovijo (4r/13–14); *razdilio* (4r/16–17; 4v/1); *obratio* (4v/2, 3, 4)

Kaš: *učinio, dao, htio, prostro, posvetio, obkružio, razčinio, pritisnuo, blagosovio, razdilio, vznštio* (438)

Ban: *učinio, blagosovio, hotio, pustio, posvetio* (312); *obkružio, blagosovio, razčinio, pritisnuo, obratio, razdilio* (313–314)

Hra: *očistil* (5v/16), *zabil* (6r/4), *pridobio* (6r/2–3), *svezao* (6r/3)

Kaš: *očistio, pridobio, svezao, zabio* (440)

Ban: *očistio* (321), *pridobio, svezao, ugnao* (322)

Hra: *učinio* (11v/4), *učinilo* (11v/14), *priložio* (11v/12), *zagarmio* (12r/14), *pobiglo* (12r/7), *podvignuo* (12r/14)

Kaš: *učinio, učinilo, priložio, zagarmio, pobiglo* (426), *podvignuo* (427)

Band: *stvari* (244)

Hra: *zapovidio* (24v/12), *naudio* (24v/13)

Kaš: *zapovidio, naudio* (428)

Ban: *zapovidio, naudio* (323)

Band: *zapovidio, naudio* (244).

U Hrabrićevu tekstu, osim preuzimanja štokavskih oblika sa završnim *-o*, koji su redovito zastupljeni u ostalim proučavanim tekstovima,¹⁹ čuvaju se

¹⁹ I Banovac u proučavanim odlomcima ima samo *-o* (*svezao, ugnao*), iako je u cjelini njegovih djela zabilježeno i rjeđe *-a* uz *-ao* (usp. MARETIĆ 1915: 185).

čakavski oblici: s dočetnim *-l* i s ispuštenim dočetnim *-l*. Jezičnu raznolikost unutar ove kategorije Hrabrić koristi i u stilske svrhe, radi disimilacije izraza u nabranjanju, npr.: *obkružio (...)* *rasčinio (...)* *pritisni (...)* *blagoslovijo (...)* *blagoslovi (...)* *razdilio (...)* *obratio* (4r/6 – 4v/5).

3.3. Jotacija

Provođenje jotacije ne pokazuje se relevantnim obilježjem štokavsko-čakavske diferencijacije u proučavanim odlomcima, što je očekivano s obzirom na to da u staroj zapadnoj štokavštini isto kao i u čakavštini uobičajeno dolaze likovi bez provedene nove jotacije, uz to uobičajeno nalazimo nepremetnute sveze prefiksa i glagola *iti*: *projde* (Hra 25v/9; Kaš 428; Ban 324; Band 244), obično je i: *otide* (Hra 25r/2; Kaš 428; Ban 324). U primjeru: *nareûjes* (Hra 24v/6) – *naredjuješ* (Kaš 427; Ban 323) kod Hrabrića se bilježi čakavski releks /j/ dok se kod Kašića i Banovca slijedom *dj* vjerojatno signalizira fonem /ž/.²⁰ Čakavsko/štokavska dihotomija vidljiva je kod bilježenja leksema *dažd*; različito od ostalih proučavanih tekstova, Hrabrić bilježi po čakavskom obrascu: *dažja* (Hra 24v/5) – *dažda* (Kaš 427; Ban 323²¹) – *dažd* (Band 244), dok se u bilježenju leksema *dažddevina* priklanja štokavskim predlošcima: *dažddevina* (Hra 25r/10–11; Kaš 428; Ban 324).

3.4. Fonem /x/

U Hrabrićevu rukopisu uobičajeno se bilježi fonem /x/. Iznimku predstavlja primjer osnove u kojemu je *h* ispušteno i po čemu se taj primjer, kao odraz alternacije glagolske osnove (*h̄t̄eti*), razlikuje od Kašićeva bilježenja: *otio* (Hra 3v/3) – *htio* (Kaš 438).²² Zadržavanje govornoga čakavskoga obilježja kod Hrabrića jest i primjer fonema /x/ koji nastaje radi rješavanja napetosti u

²⁰ Maretić zapaža da u »dalmatinskih pisaca nalazimo često te riječi zapisate tako, da se ne zna, ima li se čitati *dj* ili *đ*; to izlazi iz nesavršenosti njihove grafike, koja jedno i drugo često nije razlikovala« (MARETIĆ 1915: 187) te iz popisanih primjera zaključuje da se »samo u riječi *milosrđe* često nalazi zapisato *đ*, u drugim riječima sasna rijetko« (MARETIĆ 1915: 187).

²¹ Za Banovca Maretić bilježi i primjer otpadanja završnoga *d*: *daž* (MARETIĆ 1915: 186).

²² Kašić ima *h* u fonološkom sustavu i bilježi ga na etimološki primjerenim mjestima, što je odraz njegova čakavskoga organskoga idioma, podržan ugledanjem u dubrovačku književnost. Po bilježenju toga fonema Kašićev se jezik razlikuje od jezika bosanskih franjevača (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 66). U dva primjera glagola 'htjeti' i u Kašićevim je djelima ispušteno /x/: *otio*, *dobrotno*, što je protumačeno kao »isključeno u pravcu njegova paškog govora, u kojem se javljaju upravo takve forme« (GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 64).

sekundarnoj suglasničkoj skupini u kosim padežima leksema nekadanje *i*-promjene *lakъtb*: *lahti* (Hra 3v/4–5)²³ – *lakte* (Kaš 438). Završno *-h* kod Hrabrića ispušteno je i u jednom akuzativu množine (s nastavkom genitiva) lične zamjenice: *ŕi* (Hra 4v/5) – *ih* (Kaš 438), *njih* (Ban 313).

3.5. Rotacizam

Rotacizam je pojava koja obilježava i čakavske i štokavske govore a u pisanim tekstovima uobičajeno dolaze primjeri s rotacizmom i bez njega (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 73). Kod Hrabrića se intervokalno *-ž-* bilježi u knjiškim primjerima, koji su podudarni s rješenjima u Kašića: *pomoženje* (Hra 11v/3; Kaš 426) – *pomoć* (Band 244); *uzmoženjem* (Hra 25v/7) – *uzmnoženje* (Kaš 428; Ban 324). Zamjena s *-r-* vidljiva je u primjerima koji su podudarni primjerima u Kašića i Banovca: *jere* (Hra 12r/8, 25r/1; Kaš 426, 428; Ban 323) – *bo* (Band 244), kao i u primjeru kojim se razlikuje od Kašića i Banovca, kod kojih je navezak ispušten: *nistar* (Hra 3v/11) – *ništa* (Kaš 438; Ban 213).

3.6. Ostale fonološke diferencijacije

Iako se na otoku Krku (i to u dobrinjskom tipu govora, usp. MEYER 1996: 32) može pronaći refleks *o* za poluglas, sporadične razlike u refleksu poluglasa proizlaze iz crkvenoslavenske pismenosti koju posreduje Hrabrićev ruko-pis.²⁴ Tako nalazimo primjer: *vopaj* (Hra 12v/3) – *vapaj* (Kaš 427; Band 244).

Hrabrićev i Kašićev tekst razlikuju se u provođenju 2. palatalizacije u primjeru dativa: *riki* (Hra 3v/2) – *rici* (Kaš 348)²⁵ te u primjeru u kojemu se Hrabrić podudara s Banovcem, za razliku od Kašića kod kojega je zabilježeno rješenje koje obilježava određene štokavske organske idiome: *od izgora* (Hra 24v/6; Ban 323) – *od izgara* (Kaš 427).

²³ Ta je opća čakavska pojava zabilježena i u govorima otoka Krka (usp. Turk u MEYER 1996: 114).

²⁴ Zamjene *jora* s *o* mogu se naći i u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima, a leksemi s očuvanim takvim zamjenama pojavljuju se i u liturgijskom stilu hrvatske glagoljaške pismenosti, odnosno u hrvatskom crkvenoslavenskom (usp. MIHALJEVIĆ 2014.b: 80).

²⁵ Dok je u govorima stanje dvojako, u Kašićevu književnom jeziku promjena u toj kategoriji ne provodi se »samo po izuzetku« (GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 67).

4. MORFOLOGIJA

4.1. Imenice

Dok su u A. mn. *a*-promjene ž. r. nastavci u svim proučavanim odlomcima ujednačeni u *-e*: *ruke* (Hra 3v/4; Kaš 438; Ban 312), u A. mn. *o*-promjene m. r. kod Hrabrića se može naći i nastavak *-i*: *lahti* (Hra 3v/4–5), *oblake* (Hra 3v/8) – *lakte*, *oblake* (Kaš 438).²⁶ Ujednačeni su nastavci u L. jd. *jo*-promjene m. r.: *na križu* (Hra 3v/5; Kaš 438). Razlike su vidljive kod imenice *i*-promjene ž. r. pa je u I. jd.: *smartjom* (Hra 6r/1) – *smartju* (Kaš 440; Ban 322). Imenica ‘molitva’ u Ak. jd. kod Hrabrića dolazi s oblikom koji je identičan G. mn., dok u ostalim izvorima dolazi s uobičajenim nastavkom jednine imenica *a*-promjene: *usliši molitav moû* (Hra 12v/3)²⁷ – *usliši molitvu moju* (Kaš 427; Band 244).

Hrabrić zadržava V. jd. *i*-promjene: *gospodi* (Hra 12r/11) – *gospodine* (Kaš 427). Vokativ na *-i* s kraćim oblikom navedene imenice u hrvatskom crkvenoslavenskom zastupljen je često (usp. VINCE 2014: 113).

Čakavsko/štokavska razlikovna kategorija svakako je genitiv množine: nastavak *-a* prepoznatljivo je obilježje štokavštine (usp. LISAC 2003: 17). U čakavskom narječju mogu doći kratki genitivi s nultim nastavačnim morfemom ili genitivi s množinskim umetkom *-ov-/-ev-* i nultim nastavačnim morfemom, a u određenim kategorijama nisu neobični i genitivi na *-i*, koji obilježuju i štokavsko narječje. Takva je uobičajena čakavska situacija i u govorima otoka Krka (usp. MEYER 1996: 15). U Kašićevim djelima prevladavaju oblici čakavske kratke množine, osim u primjerima u kojima je usvojen nastavak *-a*, koji je prepoznat kao odraz težnje za štokavskom književnom *koine* (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 85). Primjeri iz proučavanih odlomaka:

²⁶ Razdioba sklonidbenih tipova po osnovama (završnom suglasniku osnove) već je u praslavenskom »semantički neprozirna« a u daljnjem je razvoju slavenskih jezika od najranije pismenosti vidljiva tendencija organiziranja paradigmi po gramatičkom rodu (usp. MIHALJEVIĆ 2014.a: 39). Sporadično čuvanje nastavačnoga dvojstva nekadašnjih palatalnih i nepalatalnih osnova obilježava govore sjeverozapadnoga kompleksa čakavskoga narječja, a čuvanje starih nepalatalnih nastavaka u pojedinim padežima (primjerice A. mn. *o*-promjene) može se pratiti i u južnočakavskom dijalektu (na otocima od Vrgade prema sjeverozapadu, usp. LISAC 2009: 151). Na otoku Krku, osim čuvanja nastavačnoga dvojstva te preuzimanja palatalnoga nastavka, zabilježeni su i primjeri prevladavanja nepalatalnoga nastavka (Omišalj i Dobrinj), usp. LISAC 2009: 108. Na otoku Krku zabilježeni su i stari kratki oblici nekadanje *v*-promjene: *loki*, *criki* (usp. LISAC 2009: 26).

²⁷ U ARJ za leksem *molitav* navodi se kako je zabilježen samo u čakavskim tekstovima, ne i u rječnicima, i to samo oblici nominativa i akuzativa jednine (ARJ VI 1904–1910: 912).

- 6) *od hudob* (Hra 3v/12) – *od hudoba* (Kaš 438)
dan (Hra 6r/6) – *dana* (Kaš 440; Ban 322)
varhu vod (Hra 12r/3) – *varh voda* (Kaš 426)
od vitar (Hra 25r/8) – *od vitara* (Kaš 428; Ban 324) – *vitrov* (Band 244)

sa ploda dila tvojih (Hra 24v/10–11; Kaš 428); *s'plodom dila tvojih* (Ban 323) – *i od ploda dilov tvojih* (Band 244)

od vihara (Hra 25r/2–3; Kaš 428; Ban 324); *od gromovina* (Hra 25r/4; Kaš 428; Ban 324); *od krupa* (Hra 25r/4–5; Kaš 428; Ban 324); *daždevina* (Hra 25r/10–11; Kaš 428; Ban 324); *sila* (Hra 25v/6; Kaš 428; Ban 324) – *vihrov* (Band 244); *godin* (Band 244); *grohot grada, udrac gromov* (Band 244); *godin* (Band 244).

Iz proučavanih primjera vidljivo je da se u ovoj kategoriji Hrabrić nalazi između slijeđenja predložaka (u kojima prevladava nastavak *-a*) i nenamjernoga bilježenja oblika koji je običan u njegovom organskom idiomu. U primjerima u kojima se povodi za štokavskim predlošcima, Hrabrić se pokazuje inovativniji od Bandulavića, koji u slijeđenju primorskih lekcionara u određenom broju primjera zadržava genitiv množine s nultim nastavkom, pa su ti primjeri i dragocjeno svjedočanstvo preplitanja književnojezičnih tipova: književni jezik čakavca u tim je primjerima više štokavski od književnoga jezika štokavca, isto vrijedi i obratno: književni jezik štokavca u tim je primjerima više čakavski od književnoga jezika čakavca.

4.2. Zamjenice

Odnosna zamjenica *koji* upotrebljava se i u hrvatskom crkvenoslavenskom i u čakavskom i u štokavskom dok je stegnuti oblik zamjenice (*ki*) uobičajen u čakavskim govorima i pismenosti.²⁸ Osim navedene zamjenice i prepoznatljivih upitno-odnosnih zamjenica *ča/što*, čakavsko/štokavsku dihotomiju obilježavaju i nepremetnuti/premetnuti likovi zbirne zamjenice (*vas/sav*) te postojanje/nepostojanje jake vokalnosti u pojedinim likovima za 1. lice lične zamjenice.

U literaturi je kod Kašića u instrumentalu za 1. lice lične zamjenice zabilježeno: *sa mnom* i *s manom* (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 91), za upitne zamjenice u *Institutiones* navodi i *tko* i *ka* i *što* i *ča* (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984:

²⁸ U hrvatskom crkvenoslavenskom oblik *ki* javlja se kao upitna zamjenica (usp. MIHALJEVIĆ 2014.c: 145–147).

94), za odnosne u *Institutiones* navodi samo *koi*, ali u djelima (pretežno stihovima) upotrebljava i *ki* (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 98), za zbirnu zamjenicu Kašić u svojim djelima ima *sav* i *vas* (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 101).

Primjeri zamjenica u proučavanim odlomcima mogu se vidjeti u dolje navedenom popisu:

7) Hra: *koi* (3v/1); *koja* (3v/2); *koe* (3v/8); *koimi* (3v/5–6); *sva* (3v/2); *pred manom za manom* (3v/8–9); *nistar* (3v/11; 11v/10); *sto* (12r/7)

Kaš: *koi* (438); *koja* (438); *koje* (438) *kojimi* (438); *sva* (438); *pridamnom* i *zamnom* (438); *ništa* (438); *ništar* (426); *što* (426)

Ban: *koi* (312); *koja* (312); *koje* (313); *koizim* (312); *svaka* (312); *pridamnom*, *zamnom* (313); *ništa* (313)

Hra: *ki* (6r/1) – Kaš: *koi* (440) – Ban: *koi* (322)

Hra: *koi* (6r/5; 6r/8; 11v/4) – Kaš: *koi* (440; 426) – Ban: *koi* (322) – Band: *koi* (244)

Hra: *koi* (24v/3) – Kaš: *koi* (427) – Ban: *koi* (323) – Band: *koi* (244); Hra: *sve* (25v/2)

U bilježenju odnosne zamjenice vidljivo je Hrabrićevo nastojanje slijede-nja štokavskih predložaka, tek sporadično se može naći zabilježena zamjenica *ki* iz organskoga idioma. Oblik zbirne zamjenice kod Hrabrića u proučavanim odlomcima dolazi u premetnutome liku: *sva*, *sve*, a u ostatku njegova rukopisa može se naći i: *vsû* (Hra 36v/5). U usporedivim odlomcima Hrabrić bilježi i prepoznatljive oznake štokavštine, zamjenice: *ništa* i *što*, dok se u ostatku rukopisa može naći i: *ča* (Hra 2v/6). Organsko čakavsko obilježje u usporedivim odlomcima Hrabrić zadržava u bilježenju jake vokalnosti u kosim padežima prvoga lica lične zamjenice.²⁹

U određenim primjerima vidljive su razlike u nastavcima koje mogu upućivati i na razlike u organskim idiomima kao i na razlike u književnim utjecajima:

8) *on vam zapovida* (Hra 5v/16 – 6r/1) – *on vama zapovida* (Kaš 440) – *on vami zapovida* (Ban 321).

Kod Kašića je u navedenom primjeru zabilježen oblik iz dativa dvojine,³⁰ kod Hrabrića je zabilježen stari nastavak dativa množine (uz gubitak slaboga

²⁹ Vokalizacija slabih poluglasa u čakavskim primjerima tipa *mani*, *manon*, *malin* analogna je sličnoj pojavi u kajkavskom (*menom*, *melin*), usp. MIHALJEVIĆ 2002: 205.

³⁰ Kašić u *Institutiones* bilježi samo *nam* i *vam* dok se u njegovim djelima uz *nam* i *vam*, bilježe i *nama* i *vama* (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 92).

poluglasa) dok je kod Banovca za dativ množine preuzet nastavak instrumental množine, kao odraz govornoga ujednačavanja nastavaka.³¹

4.3. Nastavci prezenta

U nastavcima prezenta u 2. i 3. licu jednine vidljiva je dihotomija hrvatski crkvenoslavenski / hrvatski književni jezik:

- 9) 2. jd.: *dostoisi se* (Hra 3v/10), *živesi i kraluesi* (Hra 4r/1) – *dostojiš se* (Kaš 348); *živeš i kraljuješ* (Kaš 438), *dostoj se* (Ban 313); *živeš i kraljuješ* (Ban 313); 3. sg.: *pridet* (Hra 12v/4) – *pride* (Band 244) – *prišao* (Kaš 427).

Hrabrić posreduje hrvatske crkvenoslavenske nastavke: nastavak *-ši* u drugom i *-t* u 3. licu jednine prezenta.³² Pri tome nastavak *-ši* dolazi u čakaviziranom obliku pa knjiškost i razgovornost interferiraju kao osobita pisarova kreacija: u govorima se razumljivo nije upotrebljavao oblik s crkvenoslavenskim nastavkom³³ pa tragom toga u govorima nije mogao biti ni čakaviziran.

5. SINTAKSA

U određenim se konstrukcijama podudaraju Hrabrićev i Kašićev tekst za razliku od Banovčeva (uporaba ličnoga glagolskoga oblika umjesto infinitiva, koji dolazi u konstrukcijama koje su i kalk iz romanskih jezika, te besprijedložni instrumental kao oznaka književnoga jezika):

- 10) *na križu si prostrio* (Hra 3v/5), *na križu si prostro* (Kaš 438) – *na križ raspeti pustio* (Ban 312)

³¹ Maretić bilježi kod Lučića lokativ *prama vami*, dok je kod Markija instrumental *meju vami* (MARETIĆ 1916: 57).

³² Gadžijeva i Mihaljević navode kako su upravo kategorije 2. lica jednine te 3. lica jednine i množine one u kojima se hrvatski crkvenoslavenski nastavci najbolje čuvaju u liturgijskim tekstovima i kasnijih stoljeća, iako se oblici bez dočetnoga *-t* mogu naći već u 13. st. (GADŽIJEVA; MIHALJEVIĆ 2014: 213). Crkvenoslavenski nastavak *-tъ*, s dočetnim *jom* umjesto *jera*, tumači se na različite načine (usp. MIHALJEVIĆ 2014.a: 147) dok se za nulti nastavak pretpostavlja i izravan razvoj iz indoeuropskoga (usp. MIHALJEVIĆ 2014.a: 147). Poluglas na kraju nastavka za 3. lice gubi se sporadično već u najstarijim hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima (usp. GADŽIJEVA; MIHALJEVIĆ 2014: 212–213).

³³ Nastavak *-š* prevladao je u svim slavenskim jezicima i u tekstovima se bilježi već od 12. st. (usp. MIHALJEVIĆ 2014.a: 146).

- 11) (*oblake*) *gledam ajer smućuju* (Hra 3v/10) – (*oblake*) *gledam da ajer smućuju* (Kaš 438) – (*oblake*) *gledam smutiti ajer* (Ban 313)
- 12) *koi pokrivas nebo oblači* (Hra 24v/4–5); *koi pokrivaš nebo oblaci* (Kaš 427); *koi oblačiš nebo oblaci* (Band 244) – *koi pokrivaš nebo s' oblaci* (Ban 323)
- 13) *sada obrati se suprotiva oblakom prikriziti čes ji govoreći* (Hra 4r/4–6) – *pak obraćen prema oblakom prikrižiti čeh (!) ih govoreći* (Kaš 438) – *obradi se k oblakom zlamenujući njih s' križem i govori* (Ban 313).

U primjeru 11) Hrabrićev se tekst razlikuje od ostalih po nizanju dviju nezavisnih rečenica. U primjeru 13) u Hrabrićevu i Kašićevu tekstu nije eksplicirano sredstvo (*križem*).

Iznimno se podudaraju Hrabrićev i Banovčev tekst, nasuprot Kašićevu (uporaba opisnoga imperativa: *da* + prezent / optativa u konstrukciji iz liturgijskoga stila te zamjena množine jedninom zbirne imenice):

- 14) *vopaj moj ka tebi da pridet* (Hra 12v/3–4) – *vapaj moj k' tebi prišao* (Kaš 427) – *vapaj moj k' tebi da pride* (Ban 349; Band 244)
- 15) *ni ludem ni živini* (Hra 5v/6) – *ni ljudem, ni živinam* (Kaš 439) – *ni ljudem, ni živini* (Ban 321).

U određenim primjerima tri su izvora različita, no konstrukcijski je Hrabrićev tekst bliži Banovčevu nego Kašićevu (primjeri uporabe akuzativa umjesto genitiva):

- 16) *prosimo neizmirnu milost i dobrotu tvoû obilnost* (Hra 3v/6–7) – *i dobrote tvoje obilnost* (Kaš 438) – *molimo obilnost tvoje dobrote* (Ban 312)
- 17) *o(b) desnu i ob livu gledam* (Hra 3v/9–10) – *o desne i o live gledam* (Kaš 438) – *na desnu i na livu mene gledam* (Ban 313).

U primjeru 16) u Hrabrićevu tekstu *obilnost i dobrota* nisu vezani u genitivnu sintagmu kao u Kašićevu i Banovčevu tekstu (koji se pak razlikuju redosljedom sastavnica sintagme), no povezan je s Banovčevim tekstom neposrednom akuzativnom dopunom glagola.

U primjerima: uporabe genitiva dijelnoga (18), uporabe suprotnoga veznika *na* (19) te neizravnoga obraćanja (20), odnosno uporabe 3. lica jednine prezenta (kod glagola 'živjeti' koji preuzima tematski morfem *-e*),³⁴ u kon-

³⁴ Treće lice jednine prezenta (*narod*) *žive* Magaš bilježi u ikavskim štokavskim govorima zadarskoga zaleda, pri tome su u pojedinim govorima (Škabrnja) zabilježeni i dubletni likovi:

vencionalnom završnom izrazu molitve podudaraju se Hrabrićev, Kašićev i Banovčev tekst nasuprot Bandulavićevu:

- 18) *spravlaš zemli dažja* (Hra 24v/5); *spravljaš zemlji dažda* (Kaš 427); *pripravljaš zemlji dažda* (Ban 323) – *spravljaš zemlji dažd* (Band 244)
- 19) *na uzmoženjem od hvale i bogomilnosti (...) projde pritenje* (Hra 25v/7–9) – *na uzmoženje od hvale* (Kaš 428; Ban 342) – *u vmnoženje hvale* (Band 244)
- 20) *koi s tobom žive i kralue bog po sve vike vikom* (Hra 25v/11), *koji s tobom žive, i kraljuje: i ost.* (Kaš 428), *koji s tobom žive, i kraljuje. &c.* (Ban 324) – *Koji živeš, i Kraljuješ Bogu vike vikov* (Band 244).

Razlike među tekstovima vidljive su i u zamjeni broja imenica (21) kao i u uporabi punoga/krnjega perfekta uz povratni glagol (22):

- 21) *ne napridovali nistar neprijateli u nas* (Hra 11v/10) – *ne napredovao ništar neprijatelj u nas* (Kaš 426) – *ništare ne napriduj neprijatelj u nas* (Band 244)
- 22) *podvignuo se je bog* (Hra 12r/14) – *podvigno se Bog* (Kaš 427).

Navedene razlike manje govore o čakavsko/štokavskoj dihotomiji a više o odnosu utjecaja književnoga jezika i vernakulara te različitih predložaka koji posreduju određene književnojezične tipove.

6. LEKSIK

Tekstološke razlike i podudarnosti izvora osobito su vidljive u leksiku, kako u osnovama tako i u tvorbeni formantima te pojedinim sintagmama.

Tablica 2. Popis pojedinih podudarnih i razlikovnih leksema i sintagmi
Table 2. List of of individual matching and distinguishing lexemes and syntagms

Hra 24v	Kaš 427	Ban 323	Band 244
<i>gospostva</i>	<i>Gospostva</i>	<i>cesarstva</i>	–
<i>Piću</i>	<i>piću</i>	<i>piću</i>	<i>piću</i>
<i>Pulti</i>	<i>pulti</i>	<i>puti</i>	<i>puti</i>

živi/žive (usp. MAGAŠ 2022: 231). Tematski morfem *-e-* običan je i u hrvatskom crkvenoslavenskom: *žiti* – *živeši*.

<i>Pokrivās</i>	<i>pokrivaš</i>	<i>pokrivaš</i>	<i>oblačiš</i>
<i>Prinosīs</i>	<i>prinosiš</i>	<i>prinosiš</i>	<i>primištuješ</i>
<i>Dažja</i>	<i>dažda</i>	<i>dažda</i>	<i>dažd</i>
<i>Afrika</i>	<i>afrika</i>	<i>afrika</i>	<i>zmorac</i>
<i>Dubju</i>	<i>dubju</i>	<i>dubju</i>	<i>stablom</i>
<i>nasartanje</i>	<i>nasrtanje</i>	<i>nasrtanje</i>	<i>naloga</i>
<i>Varst</i>	<i>varka</i>	<i>privara</i>	<i>zasidanja</i>
<i>ustegnuta učine</i>	<i>ustegnuta učine</i>	<i>ustegnuta učine</i>	<i>budite zabranjena</i>
<i>daždovina</i>	<i>daždovina</i>	<i>daždovina</i>	<i>godin</i>
<i>Usilnosti</i>	<i>usilnosti</i>	<i>usilnosti</i>	<i>protivščine</i>
<i>Obore</i>	<i>obore</i>	<i>obore</i>	<i>obebe</i>
<i>Zasad</i>	<i>sišao</i>	<i>sašao</i>	<i>sajdi</i>
<i>pritenje od gromovine</i>	<i>pritenje od gromovine</i>	<i>pritenje od gromovine</i>	<i>pritnja godinska</i>
Hra 3v	Kaš 348	Ban 312, 321	Band Ø
<i>riki jordanskoy</i>	<i>riki Jordani</i>	<i>riku Jordana</i>	
<i>Prosimo</i>	<i>prosimo</i>	<i>molimo</i>	
<i>Oblast</i>	<i>vlast</i>	<i>oblast</i>	
<i>u nistare obratio</i>	<i>vzništio</i>	<i>u ništa obratio</i>	
<i>Ufajući</i>	<i>uzdajući</i>	<i>uzdajući</i>	
<i>Dive</i>	<i>divice</i>	<i>divicze</i>	
<i>iz tih oblaci i nih</i>	<i>iz njih i da ih</i>	<i>iz tih oblaka i da ih</i>	
<i>človičansku</i>	<i>človičju</i>	<i>čovičansku</i>	
Hra 11v	Kaš 426	Ban 362	Band 244
<i>Spasenie</i>	<i>spasitelstvo</i>	<i>spasenje</i>	<i>spasenje</i>
<i>Spasitelu</i>	<i>spasitelstvo</i>		
<i>Didinu</i>	<i>didinu</i>	<i>baštinu</i>	<i>baštinu</i>

Uz očekivane leksičke podudarnosti između Hrabrićeva i Kašićeva teksta, koji se slažu tamo i gdje su u drugim izvorima različita rješenja (*prosimo* – *molimo*, *didinu* – *baštinu*), mogu se pronaći leksička rješenja koja se podudaraju u Hrabrićevu i Banovčevu tekstu, a koja su različita od rješenja koja se mogu naći u Kašića (leksem *oblast*, sintagma ‘u ništa obratiti’, tvorbeni oblik pridjeva ‘čovječanski’). Očekivano se Bandulavić leksički najviše razlikuje od

preostala tri izvora (ima *zmorac* umjesto *afrik*,³⁵ *godine* umjesto *dažddevine*³⁶ i *gromovine*, *protivščine* umjesto *usilnosti*, *primištjuješ* umjesto *prinosiš*, *stablo* umjesto *dubje*³⁷). U rijetkim se primjerima Hrabrić, Banovac i Bandulavić slažu u rješenjima koja su različita od Kašićevih (*spasenje* – *spasiteljstvo*³⁸).

U određenom broju primjera sva četiri izvora imaju različita rješenja (primjeri *varst* – *varka* – *privara* – *zasidanja* te oblici glagola ‘*sići*’³⁹).

U rijetkim primjerima Hrabrić ima različito rješenje u odnosu na ostale izvore (*ufajući* – *uzdajući*) kao što ima i primjera da Banovac ima rješenje različito od ostalih izvora (*cesarstvo* – *gospodstvo*). Navedeno nam pokazuje da razlike ne proizlaze samo ih pogrešnoga prepisivanja ili iz prepisivačeva svjesnoga mijenjanja predloška nego i iz postojanja više različitih predložaka. Banovčevo *cesarstvo* teško da je odraz utjecaja autorova organskoga idioma.⁴⁰

Hrabrićevo *ufati*, iako rašireni govorni oblik, nasljeduje csl. *upřvati* i uobičajeno je u tekstovima već od 14. st. (usp. ARJ XIX 1967–1971: 273).

³⁵ Za leksem *afrik*, od tal. *affrico*, *africus*, u značenju ‘jugozapadni vjetar’, ARJ navodi samo primjer iz Kašića (ARJ I 1880–1882: 34).

³⁶ Od osnove *dbždb* (u čakavskom *dažj*, *daž*) *dažddevina* (čakavski *dažjevina*) u značenju ‘kiša’ bilježi se u Andriolićevu izdanju *Lekcionara* 1586. dok se primjerima iz Kašića i Banovca pridodaje značenje ‘bura, oluja’ (ARJ II 1884–1886: 320). Sufiksima se u navedenom primjeru evidentno označava velika/olujna kiša, za što u čakavskom i danas postoji sintagma *kiša godina*.

³⁷ Zbirna imenica *dubje*, csl. *dǫbije* (od *dub*) bilježi se kod dubrovačkih pisaca, kod Zoranića, kao i kod bosanskih franjevac (Divković, Lastrić), usp. ARJ II 1884–1886: 842.

³⁸ Navedeni leksem prema ARJ zabilježen je u Bellinu, Jambrešićevu i Stullijevu rječniku a potkrepljen je primjerima iz Kašića i Banovca (ARJ XV 1956: 957), iako je iz navedenoga razvidno da Banovac ne slijedi u svim slučajevima navedeno prijevodno rješenje, odnosno da se priklanja rješenjima posredovanima u drugim knjigama. Gabrić-Bagarić zapaža »prekomjernu« uporabu sufiksa *-stvo* kod Kašića, što posebno potvrđuju primjeri izvedenica i za slučajeve postojanja neizvedenih imenica istoga značenja kao i za pasivne participe (usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 132).

³⁹ Iako se oblikom participa (2. aktivni particip preterita) Banovac podudara s Kašićem, po obliku glagolskoga prefiksa *sa-* (<*sv-iti*) podudara se s Hrabrićem (koji upotrebljava 1. aktivni particip preterita u cakaviziranom csl. obliku *-šdb*) i Bandulavićem (koji upotrebljava 3. lice jednine imperativa). Oblik s prefiksom *sa-* uobičajen je u čakavskoj i dubrovačkoj pismenosti (*sajti* ima Marulić kao i Vrančićev rječnik, u Bellinu rječniku je s premetnutim i jotiranim glasovima: *saći*, usp. ARJ XIV 1955: 428).

⁴⁰ U ARJ navodi se kako se taj leksem bilježi od 16. st., pri čemu se popisuju primjeri iz Lastrića, Bandulavića, Kašića, Vitezovića, Bačića, Kanižlića, Kačića i dr. (ARJ I 1880–1882: 774). Leksem *césarstvo* ‘kraljevstvo, carstvo’ (uz csl. *cěsarъstvie*) običan je u starocrkvenoslavenskom (usp. DAMJANOVIĆ i sur. 2004: 306).

Hrabrićevo i Kašićevo *didinu*,⁴¹ kao odraz vernakulara, nasljeđuje i tradiciju pravnih tekstova (čega je ogledni primjer poljičko *didići*). Hrabrićev i Banovčev leksem *oblast* (od *ob-vlast*) u značenju ‘moć, vlast’ (*potestas, auctoritas*) bilježi se od najstarije pismenosti te u svim rječnicima počevši od Vrančićeva (usp. ARJ VIII 1917–1922: 386), a zastupljen je i u stcsl. *oblastь* (usp. DAMJANOVIĆ i sur. 2004: 163).

7. ZAKLJUČAK

Proučavani odlomci pokazuju kako Kašić, Hrabrić, Banovac i Bandulavić u ritualu posređuju koncepciju književnoga jezika ikavske štokavštine, pri čemu je razvidno kako Bandulavić slijedi posebnu maticu tekstova te je određenim rješenjima bliži štokavskom vernakularu, dok je u određenim rješenjima blizak čakavskoj pismenosti.

Kašić, Hrabrić i Banovac u različitim segmentima održavaju vezu s tradicijskom pismenosti, što je razumljivo najuočljivije kod glagoljaša Hrabrića, koji i u usporedivim odlomcima iz rituala posređuje određene prepoznatljive oznake crkvenoslavenskoga (nastavci prezenta i refleksi *o* na mjestu poluglasa, posebno u iskazima koji su konvencionalni dijelovi molitvi), uz to što u knjižici ima zapisane i odlomke koji su prepisani sa crkvenoslavenskoga predloška pa im je i jezična slika u bitnome različita.

Svi proučavani odlomci potvrđuju kako su prepisivači zapravo zapisivači kompilatori koji promišljaju vlastite tekstove (u izrazu i sadržaju) neovisno od autoritativnoga glavnoga predloška. Neočekivane poveznice među tekstovima koji nominalno nisu u izravnom odnosu predloška i prijepisa pokazuju obrazovanost i vještinu zapisivača u smislu čitanja i mnogih drugih tekstova te u smislu prepoznavanja recepcijski najprihvatljivijih rješenja. Posebno su zanimljive osobitosti Hrabrićeva i Banovčeva teksta koje bi mogle upućivati na zajedničku glagoljašku lektiru. U određenim primjerima Hrabrićev i Banovčev tekst slažu se u rješenjima koja odudaraju od Kašićevih tvorbenih inovacija koje nisu zaživjele u kasnijem razvoju jezika, po čemu pokazuju i kompetentnost u osluškivanju recepcije prijevodnih rješenja.

Hrabrićev i Kašićev tekst svakako su posebno zanimljivi po interferenciji organske čakavštine i književne štokavštine. U Hrabrićevu slučaju pokazuje se kako u određenim kategorijama postoji intencija osmišljavanja stilske

⁴¹ Leksem je postanjem praslavenski, a zastupljen je i u csl. *dědina* (ARJ II 1884–1886: 436).

funkcionalnosti izraza koji obilježavaju različite jezične sustave (nastavak u *l*-participima muškoga roda, koji se po tome potvrđuje kao obilježje najprepoznatljivije distinktivnosti), dok je u određenim kategorijama riječ o nesvjesnom sporadičnom unošenju elemenata organskoga idioma (rijetki ekavizmi, genitivi množine s nultim nastavčnim morfemom, jaka vokalnost, odnosna zamjenica *ki*).

Kao prilog osmišljavanju stilske funkcionalnosti izraza mogu se sagledavati i čakavizmi u Hrabrićevu tekstu. Oni nisu odraz utjecaja latinične grafije, a teško i da ih zapisivač nije bio svjestan, kao što je vrlo vjerojatno da ih, kako bi bili što uočljiviji, množi i znatnije i dosljednije od njihove stvarne zastupljenosti u govoru (posebno vidljivo u njihovoj zastupljenosti i u crkvenoslavenskim nastavcima).

Po svemu sudeći, zabilježeni čakavizmi odraz su zapisivačeva svjesna nastojanja da propagirani književni jezik naglašenije susretne s lokalnim čakavskim koloritom. Time pokazuje kako i u posredovanju pisane štokavštine ostaje glagoljaš sklon igri distinktivnim jezičnim obilježjima organskoga idioma i književnih jezika (hrvatskoga i crkvenoslavenskoga).

IZVORI

- Ban = *Blagosov od poglia I Zakligniagnia zlii vrimenta: u cettiri diila razdiglieni, veoma kripostni, i moghuchi suprot svakoj xivini sckodglivoj, i vlastima Ajerskiim / Data na svitlost za sluxbu Misnika slovinskiih po o. f. Josippu Banovczu Pripovidaoczu Reda S. O. Franciscka od Obsluxegnia Provinczie Prisetoga Odkupiteglia. Prikazano, i posvehieno prisvetomu Trojstvu.* U Jakinu: Po Petru Ferri s dopusctegniem starescina, 1767.
- Band = *Pisciole, i evangelya Priko suega Godiscta novo istomacena po razlogv Missala Dvora Rimskoga : od suigh pomagnkanyih Koliko moguchie bisse Koya do sad nebighu ocisctena : i sasuijmi, koya dosad u Slouinschi yezik magnkahu s' velikom pomgnyom istomacena, i virno prinessena Z'nouemi suetci.: Pristupisce K'gnim mnogihj blagosoui: Red karsctenya: i kalendar Papae Gargura: s' Tabulom Blandanih pomiscgliuij: I s' Tabulom, u Koyoise cini miena Miessecca.* Po Fra Iuannu Bandulauchiu Skokglianinu. V Bnecich: Po Nicoli Pezzanu, 1699.
- Hra = *pop mate chrabrich (...)* knjižica zaklinjanja, oko 1782., Zagreb, Arhiv HAZU, sign. VII 21.
- Kaš = *Ritual rimski : istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichu popu bogoslovcu od Druxbe Yesusovae Penitenciru Apostolskomu.* V Riimv: Iz Vtiestenicae Sfet. Skuppa od Razplodyenya S. Vierra, 1640.

LITERATURA

- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I – XXIII. 1880–1976. Zagreb: JAZU.
- ČUPKOVIĆ, G. 2022. *Starohrvatski Te Deum. Filološka rekonstrukcija*. Šibenik: Ograna Matice hrvatske.
- ČUPKOVIĆ, G. 2024. *Knjižica glagoljaša Mata Hrabrića “suprotiva oblaku” i “zloj godini”*: latinični prijepis s popratnim tekstovima i komentarima. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- DAMJANOVIĆ, S. i sur. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, D. 1984. *Jezik Bartola Kašića*. Sarajevo: Institut za jezik.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, D. 1989. *Jezik Ivana Bandulavića*. Sarajevo: Svjetlost.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, D. 1994. O razlikama između I. i II. izdanja *Pištola i evanđelja* Ivana Bandulavića. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 20 (1): 67–85.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, D. 2010. Četiri ishodišta hrvatskoga standardnoga jezika. *Fluminensia* 22 (1): 149–162.
- GADŽIJEVA, S.; M. MIHALJEVIĆ. 2014. Glagoli. M. Mihaljević (prir.) *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 205–260.
- HORVAT, V. 1993. Bartol Kašić i njegov *Ritual rimski* u razvoju hrvatskoga književnog jezika. J. Bratulić; M. Lončarić (ur.). *Ritual rimski po Bartolomeu Kašiću*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku, 3–22.
- KNEZOVIĆ, P. 2004. Banovac i njegova djela u književnoj historiografiji. A. Jembrih (ur.). *Zbornik o Josipu Banovcu*. Šibenik – Zagreb: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 21–64.
- LISAC, J. 2003. *Hrvatska dijalektogija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LISAC, J. 2009. *Hrvatska dijalektogija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Školska knjiga.
- LUKEŽIĆ, I.; M. TURK. 1998. *Govori otoka Krka*. Crikvenica: Libellus.
- MAGAŠ, I. 2022. *Novoštokavski ikavski govori Sjeverne Dalmacije (od Starigrada do Biograda)*. Doktorska disertacija. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- MARETIĆ, T. 1915. Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika. *Rad JAZU* 209: 173–240.
- MARETIĆ, T. 1916. Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika. (Svršetak.). *Rad JAZU* 211: 1–92.
- MAŁECKI, M. 1987. O podjeli krčkih govora. *Filologija* 15: 223–235.
- MEYER, K. H. 1996. *Čakavština otoka Krka*. Prevela, bilješkama popratila i studiju napisala Marija Turk. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- MIHALJEVIĆ, M. 2002. *Slavenska poredbena gramatika 1. dio*. Zagreb: Školska knjiga.
- MIHALJEVIĆ, M. 2014.a. *Slavenska poredbena gramatika. 2. dio*. Zagreb: Školska knjiga.
- MIHALJEVIĆ, M. 2014.b. Pismo i fonemski sustav. M. Mihaljević (prir.). *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 49–90.

- MIHALJEVIĆ, M. 2014.c. Zamjenice. M. Mihaljević (prir.). *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 133–150.
- MILČETIĆ, I. 1911. Hrvatska glagolska bibliografija. I. dio. Opisi rukopisa. *Starine XXXIII*: VI–XIV. 1–505.
- SKOK, P. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga II. Zagreb: JAZU.
- STIPČEVIĆ, A. 2005. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Knjiga II. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠTEFANIĆ, V. 1969. *Glagoljski rukopisi I*. Zagreb: JAZU.
- VINCE, J. 2014. Imenice. M. Mihaljević (prir.). *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 91–132.

Summary

Gordana Čupković

ČAKAVIAN-ŠTOKAVIAN CHARACTERISTICS OF THE EXCERPTS OF HRABRIĆ'S BOOKLET OF INCANTATIONS

The main part of the Glagolitic booklet of various incantations against storms, which is kept in the Archive of the Croatian Academy of Sciences and Arts (manuscript *VII 21*), was written by Mate Hrabrić at the end of the 18th century, and it has already been recognized that in it the Baška cakavica intertwines with elements of the Croatian Church Slavonic literary language and with elements of the Štokavian literary language, due to which the ritual passages of the booklet are assumed to be the templates of the Roman ritual texts from the Štokavian texts (Štefanić 1969 refers to Kašić's text). In this paper, the texts from the Glagolitic manuscript booklet are compared with corresponding passages from Kašić's *Roman Ritual* (1640), with passages of incantations from Bandulavić's *Pištole i evanđelja (Epistles and Gospels)*, edition from 1699) and with passages of incantations published by Josip Banovac in his book *Blagosov od polja (Blessing of the field)*, 1767). The comparison of the texts indicates the processes of different adaptations of Štokavian language peculiarities in the Glagolitic text are visible, namely in distinctive phonological and grammatical categories such as suffixes of the *l*-participle of the masculine gender, *jat* reflexes, iotation, plural case suffixes, formative suffixes and certain syntactic phenomena. The observations confirm the unreliability of the literary text as a source in the reconstruction of the image of the organic idiom of the scribe, at the same time, following the directions of the spread of the texts, the outlines of the construction of a literary language extremely tolerant towards multidialectism are apparent.

Keywords: cursive Glagolitic, incantations, rites, Central Čakavian dialect, Western Štokavian dialect, Mate Hrabrić, Bartol Kašić, Josip Banovac, Ivan Bandulavić

Gordana ČUPKOVIĆ
University of Zadar, Department of Croatian Studies
Zadar (Croatia)
gcupkov@unizd.hr